
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УКД 347.93

А.О. Лесько,
здобувач Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України

ВИРІШЕННЯ СУДОМ ПИТАННЯ ПРО МОЖЛИВІСТЬ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ ЗА ВІДСУТНОСТІ ОКРЕМИХ УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

У статті розглядаються питання вирішення судом справи за відсутності окремих учасників цивільного процесу. На підставі аналізу законодавства, практики Європейського суду з прав людини доводиться необхідність дотримання процесуальних строків, встановлених законодавством, не тільки судом, але й позивачами і відповідачами як учасниками цивільного процесу. Добросовісне здійснення процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків впливає на дотримання загальної засади цивільного процесу – розгляд справи протягом разумного строку. На підставі досліженого сформульовано пропозиції з удосконалення цивільного процесуального законодавства.

Ключові слова: учасники цивільного процесу, суд, судові повідомлення, зло-
вживання процесуальними правами.

В статье рассматриваются вопросы решения судом дела в отсутствие отдельных участников гражданского процесса. На основании анализа законодательства, практики Европейского суда по правам человека доказывается необходимость соблюдения установленных законодательством процессуальных сроков не только судом, но и истцами и ответчиками как участниками гражданского процесса. Добросовестное осуществление процессуальных прав и выполнения процессуальных обязанностей влияет на соблюдение общего принципа гражданского процесса – рассмотрение дела в течение разумного срока. На основании исследования сформулированы предложения по совершенствованию гражданского процессуального законодательства.

Ключевые слова: участники гражданского процесса, суд, судебные извещения, злоупотребление процессуальными правами.

Paper is devoted to the issues on solving proceedings by the court in the absence of individual participants of civil process. On the basis of the analysis of legislation, practices of the European Court of Human Rights it is proved the necessity to observe established by legislation procedural terms not only by the court, but also by plaintiffs and defendants as the participants of civil proceedings. The faithful implementation of the procedural rights and fulfillment of procedural obligations affect the observance of general principle of civil proceedings + the case consideration within a reasonable time. On the basis of the study several proposals for civil procedural legislation improvement are formulated.

Keywords: participants of civil proceedings, the Court, service, abuse of procedural rights.

Безпідставна неявка в судове засідання осіб, які беруть участь у справі, недобросовісність учасників процесу, зловживання ними своїми процесуальними правами, завжди були проблемою здійснення правосуддя в межах процесуальних строків, встановлених законодавством.

Незважаючи на те, що окремі питання судових викликів і повідомлень у цивільному процесі розглядалися в роботах В.В. Комарова, М.І. Балюка, Д.Д. Луспеника, В.М. Кравчука та О.І. Угриновської, О.В. Андрійчук, Ю.В. Навроцької [1–5] тощо, однак питання значення належного повідомлення в цивільному процесі, залежності розгляду справи протягом розумного строку за відсутності окремих учасників процесу від їх повідомлення про участь у справі критичному аналізу не піддавалися. З огляду на зазначене, метою цієї статті є викладення аналізу законодавства щодо повідомлення осіб, які беруть участь у справі, формулювання пропозицій щодо його удосконалення в частині надання можливості розгляду судом справи за відсутності окремих учасників цивільного процесу в разі отримання ними інформації по справі, в якій вони беруть участь.

Указом Президента України “Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки” від 20 травня 2015 року № 276/2015 схвалено стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки [6]. До системи завдань, заходів та результатів Стратегії включено упровадження механізмів забезпечення вирішення спорів і протидії зловживанням процесуальними правами шляхом накладення ефективних процесуальних обмежень на сторони за недотримання (без поважних причин) принципу “найкращих зусиль”, ненадання або приховування доказів тощо.

Відповідно до вимог частини 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен при вирішенні судом питання щодо його цивільних прав та обов’язків має право на судовий розгляд упродовж розумного строку.

Обов’язок швидкого здійснення правосуддя покладається, передусім, на відповідні державні судові органи. Розумність тривалості судового провадження оцінюється залежно від обставин справи та з огляду на її складність, поведінку сторін, предмет спору. Нездатність суду ефективно протидіяти недобросовісно створюваним учасниками справи перепонам для руху справи є порушенням ч. 1 ст. 6 цієї Конвенції (§§ 66, 69 рішення Європейського суду з прав людини від 08 листопада 2005 року у справі “Смірнова проти України” [7]).

Європейський суд з прав людини в рішенні від 10 липня 1984 року у справі “Гінчо проти Португалії” передбачив, що держави-учасниці Ради Європи зобов’язані організовувати свою правову систему таким чином, щоб забезпечити додержання положень частини 1 статті 6 Конвенції та вимог щодо судового розгляду упродовж розумного строку [8].

При цьому вжиття заходів для прискорення процедури розгляду справ є обов’язком не тільки держави, а й осіб, які беруть участь у справі. Так, Європейський суд з прав людини в рішенні від 7 липня 1989 року у справі Uniun Alimentaria Sanders S.A. проти Іспанії зазначив, що заявник зобов’язаний демонструвати готовність брати участь на всіх етапах розгляду, що стосуються безпосередньо його, утримуватися від використання прийомів, які пов’язані зі зволіканням у розгляді справи, а також максимально використовувати всі засоби внутрішнього законодавства для прискорення процедури слухання [9].

Однак аналіз вітчизняного процесуального законодавства свідчить про те, що його норми створюють можливість для недобросовісної сторони тривалий час затягувати розгляд справи судом.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 169 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) суд відкладає розгляд справи в межах строків, встановлених ст. 157 цього кодексу, у разі:

1) неявки в судове засідання однієї із сторін або будь-кого з інших осіб, які беруть участь у справі, про яких нема відомостей, що їм вручені судові повістки;

2) першої неявки в судове засідання сторони або будь-кого з інших осіб, які беруть участь у справі, оповіщених у встановленому порядку про час і місце судового розгляду, якщо вони повідомили про причини неявки, які судом визнано поважними;

3) першої неявки без поважних причин належним чином повідомленого позивача в судове засідання або повідомлення ним про причини неявки, якщо віднього не надійшла заява про розгляд справи за його відсутності.

Частиною 3 ст. 169 ЦПК України передбачені правові наслідки повторної неявки в судове засідання позивача, повідомленого належним чином, у вигляді залишення позовної заяви без розгляду, якщо віднього не надійшла заява про розгляд справи за його відсутності.

Частиною 4 цієї ж статті передбачені правові наслідки повторної неявки в судове засідання відповідача, повідомленого належним чином, а саме – ухвалення заочного рішення.

Як бачимо, для вирішення питань про розгляд справи, про відкладення такого розгляду тощо важливе значення має повідомлення сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, про час і місце судового розгляду, а тому необхідно визначитися із механізмом забезпечення зазначених норм процесуального права – належним повідомленням сторони про розгляд справи судом.

Відповідно до ч. 5 ст. 74 ЦПК України судова повістка разом із розпискою надсилається поштою рекомендованим листом із повідомленням особи або через кур'єрів за адресою, зазначеною стороною чи іншою особою, яка бере участь у справі. У разі відсутності осіб, які беруть участь у справі за такою адресою, вважається, що судовий виклик або судове повідомлення вручене їм належним чином.

Згідно з ч. 9 цієї статті відповідач, зареєстроване місце проживання (перебування), місцезнаходження чи місце роботи якого невідоме, викликається в суд через оголошення в пресі. З опублікуванням оголошення про виклик відповідач вважається повідомленим про час і місце розгляду справи. На ці випадки поширюється правило частини четвертої цієї статті, згідно з якою судова повістка про виклик повинна бути вручена з таким розрахунком, щоб особи, які викликаються, мали достатньо часу для явки в суд і підготовки до участі в судовому розгляді справи. Але не пізніше ніж за три дні до судового засідання, а судова повістка-повідомлення – завчасно.

Проте зазначений порядок повідомлення навіть при його бездоганному додержанні судом не забезпечує своєчасний розгляд справи.

М.І. Балюк та Д.Д. Луспеник звертали увагу на розбіжність двох законів – ЦПК України та Закону України “Про поштовий зв’язок” і те, що визначений ЦПК України порядок вручення судових повісток не узгоджується з положеннями зазначеного закону та з Правилами надання послуг поштового зв’язку. Зокрема, на визначення поняття “лист” у ст. 1 Закону України “Про поштовий зв’язок”, яким є поштове відправлення у вигляді поштового конверту з вкладенням поштового повідомлення або документа, розміри і масу якого встановлено відповідно до законодавства України [2, с. 171–172].

До суду касаційної інстанції надходить велика кількість справ, провадження в яких відкрито за касаційними скаргами, які містять докази про неналежне повідомлення сторони про день, час і місце судового розгляду.

При вивчені матеріалів таких справ встановлюється наявність у матеріалах поштових відправлень, повернутих на адресу суду з відмітками: “повернуто за закінченням терміну зберігання”.

Оскільки відповідно до ч. 5 ст. 74 ЦПК України судовий виклик або судове повідомлення вважається врученим належним чином тільки в разі відсутності осіб, які беруть участь у справі, за зазначеною ними адресою, відмітка пошти про те, що поштове відправлення “повернуто за закінченням терміну зберігання” не може вважатися доказом належного повідомлення особи про розгляд справи та тягне за собою скасування ухвалених у справі рішень через недодержання процесуальних норм. Таке повідомлення може вважатися належним при наявності відмітки “за зазначеною адресою не проживає”, але таку відмітку органи поштового зв’язку, як правило, не роблять.

Відповідно до п. 99 Правил надання послуг поштового зв’язку, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 5 березня 2009 р. № 270 [10], рекомендовані поштові відправлення, у тому числі рекомендовані листи з позначкою “Судова повістка”, рекомендовані повідомлення про вручення поштових відправлень, поштових переказів, повідомлення про надходження електронних поштових переказів, які не були вручені під час доставки, повторні повідомлення про надходження реєстрованих поштових відправлень (крім зазначених в абзаці четвертому пункту 93 цих Правил), поштових переказів, адресовані фізичним особам, під час доставки за зазначеною адресою або під час вручення в об’єкті поштового зв’язку вручаються адресату, а в разі його відсутності – повнолітньому члену сім’ї за умови пред’явлення документа, що посвідчує особу, а також документа, що посвідчує родинні зв’язки з адресатом (свідоцтво про народження, свідоцтво про шлюб тощо), чи рішення органу опіки і піклування про призначення їх опікунами чи піклувальниками.

У разі відсутності адресата або повнолітніх членів його сім’ї до абонентської поштової скриньки адресата вкладається повідомлення про надходження зазначеного реєстрованого поштового відправлення, поштового переказу, рекомендованого повідомлення про вручення поштового відправлення, поштового переказу.

Якщо адресат не з’явився за одержанням реєстрованого поштового відправлення, поштового переказу протягом трьох робочих днів після доставки першого повідомлення про надходження зазначеного поштового відправлення, поштового переказу, йому під розписку вручається повторне повідомлення (крім повторних повідомлень про надходження рекомендованих поштових відправлень). Повторні повідомлення про надходження реєстрованих поштових відправлень, поштових переказів, адресованих до запитання та на абонементну скриньку, вкладаються відповідно до картотеки “До запитання” та до абонементної скриньки адресата (п. 110).

Згідно з п. 116 Правил у разі невручення рекомендованого листа з позначкою “Судова повістка” з поважних причин рекомендований лист разом з бланком повідомлення про вручення повертається за зворотною адресою не пізніше ніж через п’ять календарних днів з дня надходження листа до об’єкта поштового зв’язку місця призначення із зазначенням причини невручення.

Як згадується вище, причиною невручення в переважній більшості таких випадків зазначається “за закінченням терміну зберігання”. При цьому справжньою причиною часто є небажання несумлінної сторони отримувати судову повістку.

Разом з тим, частина 3 статті 27 ЦПК України покладає на осіб, які беруть участь у справі, добросовісно здійснювати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки, в тому числі і право брати участь у судових засіданнях.

Оскільки ці відправлення направлялися за адресою, зазначеною стороною, та ця особа не з'явилася до поштового відділення для одержання поштового відправлення, виникає питання, чи є така поведінка добросовісним здійсненням права брати участь у судових засіданнях та чи немає потреби в удосконаленні цивільного процесуального законодавства з метою оперативності судового розгляду та недопущення недобросовісної поведінки сторони.

Вирішенням цієї проблеми може стати внесення змін до ЦПК, відповідно до яких особа, обізнана про наявність щодо неї судового провадження, зобов'язана вживати заходів до участі в судових засіданнях.

У цьому випадку важливими є статус особи в конкретній справі та стадія розгляду справи.

Так, при розгляді справи в суді першої інстанції, безумовно, обізнаним про наявність судового провадження є позивач, оскільки саме він ініціює це судове провадження і зобов'язаний цікавитися рухом справи в суді з моменту подачі ним позовної заяви.

Аналогічний обов'язок виникає у відповідача після того, як ним буде одержана ухвала про відкриття судового провадження та повістка на перше судове засідання у справі.

Тому, на нашу думку, правильним було би зменшення повноважень та обов'язків суду щодо повторного повідомлення осіб, які беруть участь у справі, якщо в матеріалах справи є дані, що ці особи були хоча би один раз належно повідомлені, знають про існування судового провадження, одержували копії судових документів та, маючи таку інформацію, в подальшому не цікавилися рухом справи, очікуючи письмових повідомлень суду.

Практика розгляду цивільних справ у касаційному порядку показує, що особи, зацікавлені у своєчасному розгляді справи, з'являються в судові засідання, навіть коли з певних причин не одержують судові виклики та повідомлення, оскільки цікавляться розглядом справи: телефонують до суду; знайомляться з інформацією про розклад судових засідань на офіційних сайтах судів; звертаються до суду особисто.

На цей час кожний суд оприлюднює інформацію про судові засідання із зазначенням конкретних справ на офіційних сайтах. Поширеність електронних засобів зв'язку дає можливість кожній зацікавленій особі вчасно дізнатись про призначення судом її справи до розгляду.

Така позиція в напрямі зменшення активних повноважень суду щодо обов'язку повідомляти сторони, стосовно яких в матеріалах справи є дані про їх обізнаність про існування щодо них судового провадження та його суті, є актуальною в цей час, оскільки в країні триває судова реформа, в тому числі обговорюються зміни до чинного ЦПК України.

Зокрема, неодноразово висловлювались пропозиції доповнити ч. 5 ст. 122 ЦПК України пунктом 7, згідно з яким в ухвалі про відкриття провадження у справі мають зазначатися адреса офіційного сайту суду в мережі Інтернет (сторінка на офіційному веб-порталі судової влади України), за якою особи, які беруть участь у справі, можуть отримати інформацію по справі, що розглядається.

Дотримання судом зазначененої норми закону фактично унеможливить несумлінність суду (судді) у виконанні обов'язку повідомляти осіб, які беруть участь у справі, про час і місце розгляду справи.

Виходячи з зазначеного вище, можна запропонувати змінити п. 1 ч. 1 ст. 169 ЦПК України, виклавши його в такій редакції:

“Суд відкладає розгляд справи в межах строків, встановлених статтею 157 цього Кодексу, у разі:

1) неявки в судове засідання однієї зі сторін або інших осіб, які беруть участь у справі, про яких нема відомостей, що вони обізнані про наявність щодо них судового провадження та мають можливість отримати інформацію по справі, в якій вони беруть участь”.

Додаткового вивчення потребує питання законодавчого забезпечення застосування новітніх технологій для повідомлення учасників процесу про час і місце проведення судового засідання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Комаров В.В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України / В.В. Комаров. – Х. : Право, 2012. – 624 с.
2. Балюк М.І. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарії, рекомендації, пропозиції / М.І. Балюк, Д.Д. Луспеник. – Х. : Харків юридичний, 2008. – 708 с. – Серія “Судова практика”.
3. Кравчук В.М. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України / В.М. Кравчук, О.І. Угриновська. – К. : Істина, 2006. – 944 с.
4. Андрійчук О.В. Процесуальні строки у цивільному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О.В. Андрійчук. – К., 2009. – 19 с.
5. Навроцька Ю.В. Заочний розгляд справи в цивільному процесі України : монографія / Ю.В. Навроцька. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 192 с.
6. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20 травня 2015 року №276/2015 // Офіційний Вісник України. – 2015. – № 41. – ст. 126.
7. Рішення Європейського суду з прав людини від 08 листопада 2005 року у справі “Смірнова проти України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_440.
8. Европейский суд по правам человека. Избранные решения: в 2 т. Т.1. – М. : НОРМА, 2000. – С. 472–473.
9. Case of Unlyn Alimentaria Sanders S.A. v. Spain, 07 July 1989 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57618#{"itemid":\["001-57618"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57618#{).
10. Про затвердження Правил надання послуг поштового зв’язку : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 березня 2009 р. № 270 (в ред. від 06.11.2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/270-2009-%D0%BF>.

Отримано 03.06.2015